

שהגוי יוליף עליה חמץ, אין בכך כלום. דכיון שאף אם לא יוליף עליה כלום, יצטרף לפרוע לישראל כל שכרו משלם, אין הישראל משתכר כלום מהחמץ. וכן מתר להשכיר לו חדר שידור בו בפסח, אף-על-פי שיודע שיכניס לתוכו חמץ, מפל מקום הישראל אינו נוטל ממנו שכר הכנסת החמץ, אלא שכר הדירה, שאף אם לא יכניס לשם חמץ, לא ינכה משכרו.

(י) אסור למסור אפלו זמן הרבה קדם פסח בהמתו לגוי, כשיודע שיאכילהו חמץ בפסח.

(יא) מתר לומר למשרתו גוי, אפלו בשעה שהחמץ אסור בהנאה, הילך מעות וקנה לה מזונות ואכול, אף-על-פי שהוא יודע שיקנה חמץ. ובשעת הדחק, מתר גם כן לומר לו, צא ואכול אצל גוי ואני אפרע לו, או לומר לגוי אחר, תן למשרתי לאכול ואני אשלם לה. אבל אסור להקדים לו את המעות בשביל מה שיתן למשרתו.

ט' ניסן (יב) וכן מי שהוא צריך להאכיל לתינוק חמץ, ישארו אל גוי ויאכילהו הגוי חמץ ויפרע לו הישראל אחר כך. אבל הישראל, לא יאכילהו חמץ. ואם התינוק מספן, פשיטא דהכל מתר, כמו שכתבתי סימן צב ולקמן סימן קצב.

(יג) לשנות חלב מבהמת גוי האוכלת חמץ בפסח, יש אוסרין ויש מתירין. ושומר נפשו, יחמיר. ובפרט במקום שנהגו לאסור, חלילה להתיר.

סימן קיח

דיני הכנת הסדר

(א) יהדר אחר יין יפה למצות ארבעה כוסות. ואם יש בנמצא יין אדם יפה כמו הלבן, וגם הוא פשר כמו הלבן, מצוה בו יותר מבלבן, שנאמר, אל תרא יין כי יתאדם, משמע שחשיבותו של יין הוא כשהוא

10. It is forbidden, however, to say to him, "Here is money, buy yourself some *chametz* (bread etc.) and eat." (*Ibid.* 450:15)

non-Jew does not expressly state that he needs the animal to haul *chametz*. Even if you know that the non-Jew will use it to haul *chametz*, it does not matter, because, even if the non-Jew hauls nothing with the animal, he will still have to pay you the full amount of the rental fee. Consequently, you do not profit at all from (the hauling of) the *chametz*. It is also permitted to rent him a room to live in on *Pesach*, even though you know, that he will bring *chametz* there; nevertheless, you do not receive payment for letting him bring in *chametz*; rather only rent for the room, for, even if he brought in no *chametz*, you would not reduce his rent.

10) You are forbidden to entrust, your animal to a non-Jew even a long time before *Pesach*, if you know that he will feed it *chametz* on *Pesach*.

11) You are permitted to say to your non-Jewish servant, even at a time, when it is forbidden to derive benefit from *chametz*, "Here is money, buy yourself some food and eat," even if you know that he will buy *chametz*.¹⁰ If it is urgent, you are also allowed to say, "Go and eat at the non-Jew's place, and I will pay him for it."¹¹ Or you may say to another non-Jew, "Give my servant something to eat, and I will pay you for it." But you are forbidden to pay in advance for the food he will give your servant.¹²

April 18 12) If it is necessary to feed *chametz* to a baby, he should be carried to the house of a non-Jew.¹³ The non-Jew should feed him the *chametz* and the Jew should pay him afterwards, but the Jew, himself, should not feed *chametz* to the baby. But if the baby's life is threatened, of course, everything is permitted, (as I have written in Ch. 92 and in Ch. 192 below).

13) Some authorities forbid drinking the milk of a cow, belonging to a non-Jew, that is fed *chametz* on *Pesach*, while others permit it. The scrupulous should follow the stricter opinion. Certainly in a community, where it is the custom to forbid it, God forbid, that anyone should permit it.

Chapter 118

The Preparation for the Seder

1) You should do your best to obtain choice wine to perform the mitzvah of drinking the Four Cups. If red wine is available, that is, of the same quality as white wine, and its *kashrus* is as reliable as white wine, the red wine is preferred for the Four Cups, for it is said, "Look not after wine when it is red," (Proverbs 23:31)

---

11. Regarding servants, that you are responsible to feed, it is best not to tell them to buy food and charge it to you, but, rather, give them money and let them buy whatever they want. (*Ibid.* 450:16,17)

12. This is so, because you are responsible for their meals.

13. If it is impossible to carry the baby to the house of the non-Jew, and, therefore, the non-Jew must come into your house and feed him there, the non-Jew should remove any leftover *chametz* to his house, and bring it back when he returns to feed the child. (*Ibid.* 450:18)

אדם. ועוד, לפי שיש בו זכר לדם, שהיה פֶּרֶעָה שוחט ילדי בני ישראל. ובמדינות שהאמות טפשים וסכלים להעליל עלילות שקרים, נמנעו מלקח יין אדם לפסח.

ב) לצרף טבול הראשון שהוא כֶּרֶס, נוהגין הרבה לקח פֶּטְרוּזִילִיָּה. וטוב יותר לקחת צֶעֱלֵלֶר, שיש לו טעם טוב כשהוא חי. והמבחר הוא לקחת צָנוֹן.

ג) לצרף מרור, נוהגין לקח תמכא. וכיון שהוא חריף מאד, יכולין לפררו במגרת, רק שיזהרו שלא יפוג לגמרי. ויש לפררו כשפֶּאִין מבית־הכנסת, (ועין לעיל סימן צ"ח סעיף ג', שצריכין לפררו על ידי שנוי). ובשבת, אסורין לפררו, אלא שצריכין לפררו קדם הלילה, ויכסהו עד הלילה. אבל יותר טוב לקחת חזרת שהיא חסה שנוח לאכלה ונקראת מרור, לפי שכששוהה בקרקע, נעשה הקלח מר. ויוצאין גם בלענה הנקרא ווערמוטה. (עלשין וחרחבינא אינם שכיחים במדינותנו). כל המינים שיוצאין בהם, מצטרפין זה עם זה לכזית. ויוצאין בין בעלים בין בקלחין, אבל לא בשרשים, דהינו שרשים הקטנים המתפצלים לכאן ולכאן. אבל השרש הגדול שבו גדלים העלים, אף שהוא טמון בקרקע, הרי הוא בכלל קלח. ומכל מקום טוב יותר לטול העלים, והקלח היוצא חוץ לקרקע, כי יש אומרים, שמה שהוא בקרקע נקרא שרש. העלים אין יוצאין בהם אלא אם כן הם לחים, אבל הקלחים יוצאין בהן, בין הם לחים בין יבשים, אך לא במבשלין או כבושין.

ד) החרסת צריך שתהיה עבה, זכר לטיט. ובשעה שהוא צריך לטבל את המרור, ישפוף לתוכה יין או חמץ, שתהיה רכה, וזכר לדם, וגם שתהא ראויה לטבל בה. יש לעשות את החרסת מפרות שנמשלה בהם כנסת ישראל, כגון תאנים, שנאמר, התאנה חנטה פגיה. ואגוזים, שנאמר, אלגנת אגוז. ותמרים, שנאמר, אעלה בתמר. ורמונים, שנאמר, כפלח הרמון. ותפוחים, זכר למה שכתוב, תחת התפוח

1. It should never be eaten, when it is whole, because it could be very dangerous to your health and, thus, it is not a mitzvah. (*Mishnah Berurah* 473:36)

2. After grating, it should be covered until the beginning of the *Seder*, in order that it does not lose its strength completely. (*Ibid.*)

indicating that wine is most desirable, when it is red. In addition, because it reminds us of the blood, which flowed, when Pharaoh slaughtered innocent Jewish children. In backward and ignorant countries, where people, make slanderous accusations, Jews refrain from using red wine on Pesach.

2) For the first dipping, which is called *karpas*, many people follow the custom of using parsley, but it is better to use celery, which tastes good when raw. Best of all is to use radishes.

3) For *maror* (bitter herbs), it is customary to use horseradish, which, may be grated,¹ because it is very sharp; but you should take care that it does not lose its strength completely. It should be grated, when you return home from the synagogue.² (see Ch. 98:3 that the grating should be in an unusual manner). On Shabbos, it is forbidden to grate the *maror*, but you should grate it before night, and keep it covered until nightfall.³ However, it is preferable to use *chazeres*, lettuce, which is easier to eat,⁴ and it is called *maror*, because when it stays in the ground for a long time, the stem becomes bitter. You can also fulfill the mitzvah with *la'anah*, (an herb called wormwood).⁵ (*Alashin* and *charchevina* [mentioned in the Mishnah], are not found in our region). All the species, with which you can fulfill the mitzvah (of eating *maror*), may be combined to make up a *kazayis*, and you may fulfill your duty with either the leaves or the stems, but not with the roots, that is not with the little roots, that branch out in all directions. But the large root, out of which the leaves grow, although it is hidden in the ground, is considered a stem. Nevertheless, it is better to use the leaves and the stem that is out of the ground, because some authorities hold that the part that grows in the ground is called "root." The leaves are valid only if they are fresh, but the stems are valid whether they are fresh or dried out, but not when they are cooked or pickled.

4) The *charoses* must have a thick consistency⁶ to recall the mortar from which our forefathers had to make bricks. When you are ready to dip the *maror* into it, you should add a little wine or vinegar to make it soft to represent the blood, and for the additional reason that it should become fit to dip something into it. The *charoses* should be made from fruits that symbolize the Jewish people; for example: figs, for it is said, "The fig tree has produced its green figs," (Song of Songs 2:13); nuts, because it is said, "I went down to the garden of nuts" (ibid. 6:11); dates, because it is said, "I will ascend the palm tree" (ibid. 7:9); pomegranates, because it is said, "Like a slice of pomegranate" (ibid. 6:7); apples, to commemorate what is written, "Beneath the apple tree I aroused you," (ibid. 8:5) where the women gave

3. Actually, until the beginning of the *Seder*. (*Ibid.*)

4. Many *Poskim* maintain that this refers to romaine lettuce. Since, however, small worms are often found in lettuce, unless it is inspected carefully by God-fearing persons, it is better to use the grated horseradish. (*Ibid.* 473:42)

5. *Mishnah Berurah* says, that according to *Ramah*, wormwood is not acceptable as a species of *maror*. Others rule that it is. (*Ibid.* 473:46)

6. The *charoses* should be prepared *erev* Yom Tov. If, however, you forgot, it may then be made on Yom Tov (*Ibid.* 473:47)

עוררתיה, שהיו הנשים יולדות שם בניהן בלא עֶצֶב. ושקדים, על שם ששקד הקדוש־ברוך־הוא על הקץ לעשות. וצריך לתן בתוכה תבלין הדומין לתבן, כגון קנמון וזנגביל, שאינן נדוכין הדק היטב. ויש בהן חוטין כמו תבן, זכר לתבן שהיו מגבלין בתוך הטיט. בשבת, לא ישפוך את היין או החמץ לתוך החרסת, כי צריך לעשות בשנוי, ויתן את החרסת לתוך היין והחמץ. ואת מי המלח, (אפלו כשלא חל יום־טוב בשבת), יעשה מערב יום־טוב. ואם עושהו ביום־טוב, צריך לעשותו בשנוי, שיתן תחלה את המים ואחר כך את המלח.

י"ג ניסן ה) משחרב בית־המקדש, תקנו חכמים שיהיו על השלחן בשעת אמירת ההגדה שני מיני תבשילין, אחד זכר לקרבן פסח ואחד זכר לקרבן חגיגה, שהיו מקריבין בזמן שבית־המקדש היה קיים. ונהגו שאחד מן התבשילין יהיה בשר, ויהיה מפרק הנקרא זרוע, לזכר שגאלם הקדוש־ברוך־הוא בזרוע נטויה. ויהיה נצלה על הגחלים, זכר לפסח שהיה צלי אש. והשני יהיה ביצה, משום דביצה בלשון ארמי, ביעה. כלומר, דבעי רחמנא למפרק יתנא בדרעא מרוממא. ועושין הביצה, בין צלויה בין מבשלת. וצריך לצלותו ולבשלו מערב יום־טוב בעוד יום. ואם שכח או שהיה שבת, יצלה ויבשל אותם בלילה, אבל צריך לאכלן ביום־טוב ראשון. וכן בליל שני, יצלים ויבשלים ויאכלם ביום־טוב שני, כי אין מבשלין מיום־טוב לחברו, ולא מיום־טוב לחל. ולפי שאין אוכלין בשר צלי בשני לילות אלו, על כן צריך לאכול את הזרוע דוקא ביום. ואף כשצולין אותו בערב יום־טוב, אין לזרקו אחר כך, אלא יתנם ביום־טוב שני תוך המאכל שמבשלין ויאכלם.

ו) יכין מושבו מבעוד יום במצעות נאים כפי יכלתו, ובאפן שיוכל להטות ולהסב בשמאלו. ואפלו הוא אטר, יסב בשמאל של כל אדם. גם את הקערה יכין מבעוד יום, כדי שמייד בבואו מבית־הכנסת יוכל לעשות את הסדר בלי עכוב.

7. According to *Maharil*, they should not be ground at all, but should be left in long pieces.

8. If, however, it does occur on Shabbos, the salt water should be prepared before Shabbos, and not on Shabbos. (*Ibid.* 473:21, 42)

9. *Mishnah Berurah* makes no mention of preparing the salt water in an unusual manner

birth to their children without pain; and almonds, (*shekeidim*, singular *shakeid*), because the Holy One, blessed is He, watched diligently (*shakad*) to end our bondage. You should put spices in it, that look like straw, such as cinnamon and ginger, that are not finely ground,⁷ and have straw-like strands in them, to recall the straw, the Jews used to knead into the mortar. On Shabbos, you should not pour the wine and the vinegar into the *charoses*, for it must be done in an unusual manner, by putting the *charoses* into the wine or the vinegar. The salt water, (even when Yom Tov does not occur on Shabbos)⁸ should be prepared on *erev Yom Tov*. If you do prepare it on Yom Tov, you should do it in an unusual way,⁹ by pouring the water first, and adding the salt later.

April 19 5) After the *Beis Hamikdash* was destroyed, the Sages ordained that there should be two cooked foods on the table, during the reciting of the *Haggadah*, one to recall the *Korban Pesach*, (Passover sacrifice), the other to recall the *Korban Chagigah* (Festival sacrifice), which were offered in the times when the *Beis Hamikdash* was standing. It is customary that one of the foods should be meat, from the shoulder section,¹⁰ to recall that the Holy One, blessed is He, redeemed Yisrael, with an outstretched arm. It should be roasted on fire, to recall the *Korban Pesach* (Passover sacrifice), which was roasted on fire. The second food should be an egg,¹¹ because an egg, in the Aramean language is *beiah*, that is to say, the Merciful One desired (*ba'ei*) to redeem us with an outstretched arm. You may prepare the egg, either roasted or boiled, but you must do the roasting or boiling on *erev Yom Tov*, while it is still daylight. If you forgot to do it (on *erev Yom Tov*), or if that day occurred on Shabbos, you should roast or boil it at night, but then you must eat it on the first day of Yom Tov. The same goes for the second night; you should roast it or boil it (at night), and you must eat it on the second day of Yom Tov, for you are not permitted to cook on the first day of Yom Tov for the second day, and neither on a Yom Tov for a weekday. Now, since it is customary not to eat roasted meats on the two nights of the *seder*, you should, therefore, eat the shoulder meat on Yom Tov during the day. Even if you roasted it on *erev Yom Tov*, you should not throw away (the meat) afterwards, but you should put it into the food that is cooked on the second day and eat it on the second day.

6) You should prepare your seat [at the table] while it is still daytime, with the nicest pillows you can afford, placing them in such a way that you can recline and lean on the left side. Even a left-handed person should recline on the left side. You should also prepare the *seder* plate while it is still day, in order that immediately on returning home from the synagogue you can begin the *seder* without delay.

---

on Yom Tov, when it *does not* occur on Shabbos. It would seem that he maintains that it is permitted to prepare it on Yom Tov in the usual manner.

10. If you cannot obtain a shoulder piece, you may use other meat, even without a bone. The *Poskim* write that when a bone is used, there should be some meat on it, to recall the *Korban Pesach*. (*Ibid.* 473:27)

11. According to *Mishnah Berurah*, you may use two kinds of meat, one roasted, to recall the *Korban Pesach*, and one boiled, to recall the *Korban Chagigah*. (*Ibid.* 473:27)